

Yoïin van Spijk

Die goeie ouwe taal

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 6997 1

© 2025 Yoïn van Spijk

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining niet toegestaan

Omslagontwerp Roald Triebels

Foto auteur © Dirk-Jan van Dijk

Zetwerk Elgraphic

Ambo|Anthos *uitgevers* vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Inhoud

Woord vooraf 9

Quiz 13

Je wijf was your wife 17

Schandalige schande 19

Wouden zijn bossen! 21

That thinc 24

Gezellige zaalgenoten 27

Naam-naamvallen 29

Erwten die murw zijn 32

Vriend en vijand 34

Du stomme ende dove geest! 37

Onherkenbaar Latijn 41

Rapsen en wepsen 44

Oogsten in augustus 47

Een Grieks-Keltisch-Latijns paard 49

U is 52

Ik hau van jau 56

De man van de bruid 59

Boeren als buren 61

Duids was beter geweest	64
Kinder met nieuwe schoen	67
Fryske bern	70
Kinderen van andere ouders	73
Jou huis	75
Koninklijke koninginnen	78
Eerste, andere, derde	81
Een-overgebleven	84
Vandaag op deze dag	87
Acht en tachtig	90
De voorste vorst first	93
Ik en kom niet	96
Franse beschuiten en biscuitjes	100
Fraai paaien	103
Een <i>eu</i> lenen bij de Fransen	106
Een uitgeleende vouwstoel	109
Frankisch Frans	111
Joat, oui!	114
Fatsoenlijke fashion	117
Zijn (v/m/x)	119
Très trans	123
Penseel en penis	126
Vanille en vagina	128
Een grote huis en een groot stoel	130
Chère hoer	133
Drie man en drie mensen	136
Zoals het werd gezeid	139
Weerwolven op de wereld	142
Dubbelop-dierennamen	145
Eekhoorns met acorns	148
Goed geëten	151

Varken, een kleine var	154
Adders en nicknames	157
Marzel met de puzel	160
Voeten met umlaut	163
Dutch cookies and skates	167
Wurgend urgent	170
Liggen en leggen	172
Hempjes en boomkes	175
Een eiland met een foute s	178
Wood in het woud	181
Besmettelijke werkwoorden	184
Sniezen, fniezen en hniezen	187
Een antwoord is geen answer	190
Oe, wat vreemd	193
Geen een	196
Versleten messen	199
Echt in de echt verbonden	202
Lief lijf	205
Een fusiewerkwoord	209
Laarzen onder de lederhose	212
Maar	215
Misschien kan het zijn	218
Het Duitse <i>zich</i>	221
Een Zaun om de tuin in een town	224
Geëxporteerde duinen	226
Een cocktailwerkwoord	229
Ze wazen verlozen	233
Apotheek, boetiek en bodega	236
Een cryptisch drietal	238
Ik knaai niet of hij heeft gewoepen	241
Hij mieuw het gras	244

Ze prees de sinaasappels	247
Een dolle familie	250
De schuld zal vereffend worden	253
Ze wilt al duizend jaar	256
Weinig weeën	259
Odevaar	262
Bouden en bevrijen	265
Een Frankensteinregel	268
Meisjeswoorden	271
Famkes, wichter en durskes	273
Het mysterieuze woordje <i>er</i>	276
Rontondes en nachtmerries	280
De hypercorrecte <i>h</i> van <i>het</i>	283
Vrienden daar ik op vertrouw	287
Arnheimwee	290
Ellende in het buitenland	293
Koolen en kolen	295
Lengende dagen en de najaarsoogst	299
Een uien	302
Goddelijke dagen	305
Rarer en kleinder	309
Fiets	312
Verder lezen	315
Dank je wel	319

Woord vooraf

Taal is altijd in beweging. Dat kan ergernis opleveren als je midden in zo'n verandering zit – denk alleen al aan de allergische reactie die sommige mensen hebben als ze zien dat iemand *me huis* in plaats van *mijn huis* schrijft. Maar taalverandering kan ook iets leuks zijn. Als je bewegende taal onder de loep legt, dan zie je de fascinerendste ontwikkelingen. En wie weet ontdek je zelfs dingen waarvan je niet wist dat je ze altijd al wilde weten.

Als we het hebben over taalverandering, is het belangrijk om te weten dat het Nederlands al een lange weg heeft afgelegd. Op pagina 10 zie je de stamboom van onze taal, beginnend bij de oudste herleidbare voorouder van het Nederlands: het Proto-Indo-Europees. Deze oertaal, die van oorsprong waarschijnlijk gesproken werd op de steppen ten noorden van de Zwarte Zee, verspreidde zich over een gebied van Europa tot India. In de loop van vele eeuwen ontstonden er allerlei talen uit, waaronder het Proto-Germaans, de voorouder van alle Germaanse talen. Binnen die taal, die oorspronkelijk gesproken werd in het zuiden van Scandinavië en later verspreid werd over de noordelijke helft van Europa, ontstonden regionale variëteiten. Het Proto-West-

Germaans is de laatste gemeenschappelijke voorouder die gedeeld wordt door onder andere het Engels, het Duits, het Nederlands en al onze streektalen.

Het Proto-Germaans en het Proto-West-Germaans worden al eeuwen niet meer gesproken en er zijn geen geschreven bronnen in deze talen bewaard gebleven. Toch zul je in dit boek regelmatig Proto-Germaanse en Proto-West-Germaanse woorden langs zien komen. Hoe kan dat? Taalwetenschappers hebben reconstructies gemaakt op basis van de vroegst aangetroffen vormen van woorden in de dochter-talen. Door die te vergelijken hebben ze de gemeenschappelijke voorouder vastgesteld. Neem ons woord *steen*, het Engelse *stone*, het Duitse *Stein*, het Friese *stien* en het Zweedse *sten*. Lang geleden zagen die er nog zo uit: Oudnederlands *stēn*, Oudengels *stān*, Oudhoogduits *stein*, Oudfries *stēn* en Oernoords *stainar* – en dan was er ook nog het Gotische *stains*. Op basis daarvan wordt de Proto-Germaanse voorouder gereconstrueerd als **stainaz*. De asterisk geeft hier aan dat dat woord niet op schrift is aangetroffen – iets wat dus voor alle Proto-Germaanse en Proto-West-Germaanse woorden geldt. Het streepje boven de klinkers *ā* en *ē* heet een macron en wordt gebruikt om lange klinkers aan te duiden. De *ē* staat bijvoorbeeld voor een [èè]-klank.

Uit het Proto-West-Germaans ontstond het Oudnederlands. Dat werd gesproken in Vlaanderen en in het midden en zuiden van Nederland, maar aanvankelijk nog niet in een brede strook langs de kust. Daar was namelijk het Oudfries gangbaar. Tussen de achtste en de elfde eeuw ging dat gebied over op het Oudnederlands, maar in het Noord-Hollandse West-Friesland klonk het Fries nog tot in de achttiende eeuw. Uiteindelijk raakte die taal in Nederland beperkt tot

Friesland. Het noordoosten was het domein van het Oudsaksisch, de voorloper van het Nedersaksisch. De talen liepen overigens vloeiend in elkaar over, dorp voor dorp, en de huidige streektalen doen dat nog steeds.

Vanaf de twaalfde eeuw spreken we over het Middelnederlands, maar dat is een paraplueterm voor een groep dialecten. Daaruit ontstonden de huidige centrale en zuidelijke streektalen en ook het Nederlands waarin dit boek is geschreven. De ontstaansgeschiedenis van deze gestandaardiseerde taal hing samen met de opkomst van de natiestaat. Deze ontwikkeling begon in de zeventiende eeuw bij de elite van de steden in Holland, het gewest dat cultureel-economisch dominant was. Er was behoefte aan een uniforme taal waarin boeken gedrukt konden worden die in de hele Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden te lezen waren. Het gevolg was een langdurig en complex standaardiseringsproces, waarbij geleerden en schrijvers bewust ingrepen op basis van wat zij 'beschaafd' vonden. Het resultaat daarvan was het zogenaamde Algemeen Beschaafd Nederlands, dat tegenwoordig het Algemeen Nederlands of het Standaardnederlands wordt genoemd – de streektalen zijn immers niet minder beschaafd. De streektalen of dialecten zijn dan ook geen verbasteringen van het Nederlands, maar zussen van die taal. Het zijn stuk voor stuk zelfstandige dochtertalen van het Germaans.

Je wijf was your wife

Je denkt wel drie keer na voordat je je vrouw *mijn wijf* noemt. Alleen als je er iets positiefs aan toevoegt, zoals *sterk wijf* of *topwijf*, kom je er misschien mee weg. Ook in het Duits en Fries moet je erg oppassen met *Weib* en *wiif*. Gek genoeg speelt dat probleem in het Engels niet – integendeel: *my wife* is de normale manier om je vrouw aan te duiden. Waar komt dat verschil vandaan?

Wijf, *Weib*, *wiif* en *wife* hebben dezelfde herkomst. Ze stamen af van het Proto-Germaanse *wīban, dat ‘vrouw, echtgenote’ moet hebben betekend. Het had dus nog geen negatieve lading. De vroege nazaten van *wīban, zoals het Oudnederlandse *wīf*, het Oudhoogduitse *wīb* en het Oudfriese *wīf*, waren namelijk nog heel neutrale woorden. *Hī hevit sia te wīven* betekende in het Oudnederlands bijvoorbeeld ‘hij heeft haar als vrouw’.

Daarnaast hadden we een woord voor een edelvrouw: *frouwa*. Niet iedereen noemde je dus zo: alleen vrouwen van stand. Later, in het Middelnederlands, degradeerde dat woord enigszins: *vrouwe*, zoals het woord toen was gaan klinken, ging ook ‘volwassen vrouw’ en ‘getrouwde vrouw’ betekenen.

Vrouwe kwam daarmee dus in het vaarwater van *wijf*, maar er was nog een verschil: *wijf* was maar heel gewoontjes,

terwijl *vrouwe* gekozen werd in gevallen dat er respect nodig was. *Vrouwe* werd bijvoorbeeld gebruikt voor de christelijke figuur Maria, maar ook in titels als *joncvrouwe* en in aanspreekvormen als *mine vrouwe*, de voorloper van *mevrouw*.

Naarmate de eeuwen verstreken, werd *vrouwe*, dat later *vrouw* werd, steeds gewoner. Het bleef wel boven *wijf* staan. Daardoor werd dat woord op zijn beurt steeds banaler. Hetzelfde gebeurde in het Duits met *Frau* en *Weib*, en in het Fries met *frou* en *wiif*.

Maar waarom is het Engelse *wife* niet gedegradeerd? Dat komt waarschijnlijk doordat *wife* en zijn voorgangers nooit concurrentie hebben gekregen van een tegenhanger van *vrouw*, *Frau* en *frou*. Het Germaanse woord waar die drie van afstammen, *fraujōn, was al zo vroeg uit het Engels verdwenen dat we het niet eens op schrift hebben aangetroffen.

Naast het Oudengelse *wif*, de voorloper van *wife*, ontstond wel het woord *wifmann*, dat letterlijk ‘vrouwspersoon’ betekende. Dat werd uiteindelijk *woman*. Het verschil met onze situatie is dat *woman* er nooit voor heeft gezorgd dat *wife* banaal werd. Sterker nog: in het Engels kun je juist beter niet over *my woman* spreken.

In de streektalen van de Lage Landen hebben de lokale varianten van *wijf* geen prettige connotatie, maar dat is in veel gevallen pas in de afgelopen eeuw gebeurd. In oude dialectwoordenboeken en teksten vinden we bijvoorbeeld het Nederlandsaksische *wief*, het Brabantse *wèëf* en het Limburgse *wief* terug met de neutrale betekenis ‘vrouw’. In het boek *Kempensch taaleigen* van P.N. Panken uit 1850 staat: ‘Bijna standvastig zegt men van zijne eigene vrouw sprekende mijn wijf’. Waarschijnlijk komt het door het Standaardnederlands: *wijf* heeft de lokale *wuuvn*, *wèève* en *wieve* een slechte naam gegeven.

Schandalige schande

Een schandaal is een schande. Deze twee woorden hebben bijna dezelfde betekenis, ze beginnen allebei met *schand-*, en toch zijn ze op geen enkele manier etymologisch verwant. Hoe kan dat?

We kunnen pas zeggen dat woorden etymologisch verwant zijn als ze dezelfde herkomst hebben. *Steen*, het Engelse *stone*, het Duitse *Stein* en het Friese *stien* komen bijvoorbeeld alle vier van het Proto-Germaanse **stainaz*, dus ze zijn verwant. *Keuken* is verwant aan het Italiaanse *cucina* doordat ze allebei van het Latijnse *cocīna* komen. Maar als we naar het verleden van *schandaal* en *schande* kijken, dan komen we uit bij twee compleet andere woorden.

Schandaal is via drie andere talen bij ons gekomen. Het begon in het Oudgrieks als *skándalon*. Dat betekende oorspronkelijk ‘iets waarover je struikelt, valstrik, hindernis’. In de Griekse vertaling van de Bijbel werd het woord overdrachtelijk gebruikt voor de oorzaak van een zonde: ‘verlokking, verleiding, aanstoot’. *Skándalon* had dus nog niet de betekenis die *schandaal* nu bij ons heeft. Het woord werd vervolgens in het Latijn overgenomen als *scandalum*, dat het Oudfrans op zijn beurt later weer ontleende als *scandale*. In die taal kreeg het

nog extra betekenissen: ‘tumult’ en ‘oorzaak van publieke afkeuring’. Met die laatste betekenis importeerden wij het in het vroege Middelnederlands en zo kwamen we aan *schandaal*. De verandering van *sc-* in *sch-* was typisch voor het westelijke Middelnederlands. Daar werd *skip* bijvoorbeeld ook *schip*.

Schande heeft een heel andere herkomst. Het komt ten eerste niet uit een andere taal: we hebben het rechtstreeks van het Proto-Germaans geërfd. Daar ontstond het als **skamdō*, ‘oneer, reden tot schaamte’, dat samenhangt met het werkwoord **skamēnan*, de voorouder van *schamen*. Vanwege het uitspraakgemak veranderde **skamdō* in **skandō*. Via het Middelnederlandse *scande* werd het *schande*.

Skándalon, dat op een fysiek struikelblok sloeg, en **skamdō*, dat met schaamte te maken had, zijn niet verder terug te leiden tot een gemeenschappelijke oervorm. Dat ze nu zo veel op elkaar lijken, is niet meer dan toeval geweest. Met meer dan een miljoen woorden in een taal komen zulke toevalligheden nu eenmaal voor.

Schenden en schennis

Een vroege afleiding van **skandō* was **skandijanan*, dat ‘te schande maken, ontëren’ moet hebben betekend. Het is ons woord *schenden* geworden. De oorspronkelijke betekenis vinden we nog terug in *iemands eer schenden*. Tegenwoordig betekent *schenden* vooral ‘inbreuk maken op’, zoals bij het schenden van rechten, verdragen en wetten. *Schennis* is ook verwant: dat komt van het Middelnederlandse *schendenisse*. Via *schendenisse* werd dat al gauw *schennisse* zonder *d*. Later verloor het woord ook het stuk *-se* nog.

Wouden zijn bossen!

‘**W**ouden zijn bossen!’ riep de meester. Ik was net mijn zin begonnen met *we wouden*. Veel mensen zijn net als ik opgegroeid met leraren die een grote rode streep door *wouden* zetten – met de pen of verbaal. Daardoor kom je *wouden* nauwelijks in teksten tegen. Dat is niet zo gek, totdat je bedenkt dat die verguisde vorm al veel langer meegaat dan *wilden*. Je leest het goed: *wouden* is de oudste van de twee.

In het Oudnederlands van de tiende eeuw vervoegde je het werkwoord *willan*, de voorloper van *willen*, in de verleden tijd anders dan nu. De ik-vorm was *ic wolda* en het meervoud daarvan was *wī wolden*.

Een paar eeuwen later, in het vroege Middelnederlands van de twaalfde eeuw, veranderde de uitspraak. *Ic wolda* werd *ic woude*, en in het meervoud veranderde *wolden* in *wouden*. Het stuk *-ol-* werd dus een *ou*-klank. Dat gebeurde niet alleen met deze woorden, maar overal waar je *-old-* of *-olt-* had. *Holt*, *bolt* en *golt* werden in het Middelnederlands bijvoorbeeld *hout*, *bout* en *gout* (zoals *goud* toen nog werd geschreven).

Would en wollte

In de meeste andere Germaanse talen is de *l* behouden – in ieder geval in de spelling. Zo heb je in het Engels *would*, *bolt* en *gold*. In het Duits zeg je *wollte*, *Holz*, *Bolzen* en *Gold*. Ook in de Nedersaksische dialecten is de *l* er nog: *wol*, *holt*, *bolte* en *gold*.

Ondertussen gebeurde er nóg iets: *woude* en *wouden* kregen concurrentie. In de westelijke dialecten van het Middelnederlands, zoals het Hollands, begonnen mensen namelijk ook een regelmatige verleden tijd te maken: *wilde* en *wilden*, dus *wil* plus *-de(n)*. In het begin moeten die vormen gek geklonken hebben voor wie ze zelf niet gebruikte – alsof je nu ineens *ik zulde* of *moogde* zou horen.

Wilde en *wilden* kregen vaste voet aan de grond en veroverden een plek naast *woude*, dat later *wou* werd, en *wouden*. Allemaal werden ze uiteindelijk onderdeel van het Standaardnederlands – totdat *wou* en *wouden* een slechte naam kregen. Hoe is dat zo gekomen?

Elke taal kent variatie. En zodra er meerdere varianten zijn, ontstaan er voorkeuren en oordelen. Dat is wat er gebeurd is met *wou(den)*. In de schrijftaal was *wilde(n)* gaan domineren, terwijl *wou(den)* een spreektaalig karakter had gekregen. Daar kreeg die variant een steeds slechtere reputatie. Taalberegelaars begonnen hem zelfs te verketteren in hun taalgidsen. Die afkeur vond vervolgens zijn weg naar het onderwijs. En wie op school te horen had gekregen dat *wou(den)* fout was, droeg die mening vaak weer over op de volgende generatie. Zo kwam het dat *wou(den)* een stigma kreeg.

Tegenwoordig zijn de taaladviezen weer wat genuanceerder over deze kwestie, vooral als het gaat om het enkelvoud *wou*. Adviebsites als *Onze Taal*, *Taaladvies.net* en *Team Taaladvies* merken op dat *wilde* en *wou* even correct zijn, maar dat *wou* in Nederland als informeler geldt en *wouden* in verzorgde teksten wordt vermeden. In België speelt de kwestie overigens een stuk minder.

Bij variatie gebeurt het ook weleens dat er een betekenisverschil ontstaat, en dat geldt ook voor *wou* en *wilde*: zeg je *ik wilde dat het ophield*, dan heb je het over een wens in het verleden, maar als je er *ik wou dat het ophield* van maakt, dan is dat eerder iets wat je nú wenst.